

LA FUNDACIÓ DE GIRONA EN LA HISTORIOGRAFIA HUMANÍSTICA: L'EXEMPLE DE FRANCESC TARAFÀ

MARIÀNGELA VILALLONGA I DANIEL FERRER

ILCC. Universitat de Girona

El treball pretén estudiar l'origen mític de la fundació de la ciutat de Girona a través de la historiografia generada durant els segles XV i XVI, tant en llatí com en català. L'aparició de l'obra de l'humanista italià Annio de Viterbo, l'any 1498, assenyala un abans i un després en la producció historiogràfica. Així, el treball incidirà d'una banda en l'obra d'autors com Joan Margarit, Jeroni Pau, Pere Miquel Carbonell o Francesc Comte, entre d'altres, i d'altra banda dedicarà especial atenció a l'obra de l'humanista cinccentista Francesc Tarafa.

En primer lloc podem afirmar que, d'una manera general, la historiografia humanística dels segles XV i XVI rep una influència clara de l'humanisme italià, que és també en aquest gènere el model a seguir. I en la historiografia humanística italiana es donava molta importància a la descripció dels orígens. Després de segles de foscor, els humanistes pretenien donar a conèixer el seu passat, volien saber d'on provenien, quins havien estat els seus fundadors, recuperar la tradició, conèixer les seves arrels. És així que recorren als textos dels autors antics per reconèixer-s'hi, per testimoniar la seva presència en el món des de temps immemorials. La història renaixentista és plena de mites fundacionals per explicar la pròpia identitat dels pobles a través del coneixement dels seus orígens. Hi ha una doble tradició a seguir i a creure: la tradició clàssica i la tradició bíblica. Molts dels humanistes italians accepten, però, per a l'explicació dels orígens, la sola tradició clàssica. Evidentment durant l'Edat Mitjana es fan també intents de retrobar una explicació al passat

dels pobles. És així que neixen les cròniques, sovint menystingudes pels humanistes o amagades com a possibles fonts.

Les obres historicogeogràfiques de Jeroni Pau, *De fluminibus et montibus Hispaniarum* (acabada ja l'any 1475) i *Barcino*, publicades ambdues l'any 1491, a Roma i a Barcelona respectivament¹, són, pel seu caràcter innovador i per la seva primerenca publicació, fonamentals per entendre la historiografia següent². Representen un pas endavant en la historiografia, ja que fonamenten totes les afirmacions que s'hi fan en l'autoritat dels autors antics, i deixen de banda per fantasioses les falòrnies sobre els mites dels orígens expressades durant l'Edat Mitjana. S'inspiren en les obres històriques dels humanistes italians: Flavio Biondo i Leonardo Bruni en serien dues fonts clares.

Encara que acabades l'any 1448, fins a l'any 1495 no es publiquen a Barcelona les *Històries e conquestes dels excel.lentíssims e cathòlics reys de Aragó e de lurs antecessors los comtes de Barcelona* de Pere Tomic³, una obra considerada del tot medievalitzant per Jeroni Pau i en conseqüència per Pere Miquel Carbonell, perquè acceptava a ulls clucs les teories sobre els orígens que s'havien estès a partir de l'obra del Toledano. Efectivament, sobre Tomic havia exercit una forta influència la història *De rebus Hispaniae* de Rodrigo Jiménez de Rada, dit el Toledano, (1170-1247) escrita pels volts de 1243 i traduïda al català entre 1267 i 1268 per Pere de Ribera de Perpinyà⁴. En aquesta obra s'accepten Túbal, Gerion, Hèrcules i d'altres com a fundadors d'Hispania i d'algunes de les seves ciutats. La fundació de Girona, però, no apareix ni en l'un ni en l'altre autor. El Toledano uneix les dues grans tradicions mítiques fundacionals, la bíblica i la clàssica, tal com farà després Annio de Viterbo. Totes aquestes llegendes foren desestimades per Jeroni Pau, però també per Joan Margarit i per Pere Miquel Carbonell.

¹ Es poden consultar a l'edició de Mariàngela Vilallonga: Jeroni Pau, *Obres*, Curial, Barcelona, 1986, 2 vols.

² Sobre l'evolució de la historiografia humanística al llarg dels segles XV i XVI hom pot consultar Vilallonga, M., *El Renaixement i l'humanisme (segles XIV-XVI)*, dins Vilallonga, M. (coord.), *Llatí II. Llengua i cultura llatines en el món medieval i modern*, UOC Humanitats, Barcelona 1998, especialment pàgs. 66-70.

³ Hi ha una reproducció facsímil de l'edició de 1886 feta per l'editorial barcelonina "La Renaixensa" de l'obra de Pere Tomic, *Històries e conquestes dels reis d'Aragó e comtes de Barcelona*, Centre d'Estudis Baganesos, Bagà, 1990, que és la que hem consultat per a l'elaboració d'aquest treball.

⁴ Hi ha una edició facsímil de l'edició de Madrid de 1793: Rodericus Ximenius de Rada, *Opera*, València, 1968 i una traducció moderna al castellà del *De rebus*, publicada per Alianza editorial, Madrid, 1989.

El bisbe gironí va redactar i corregir la seva magna obra històrica, *Paralipomenon Hispaniae*, fins a la seva mort l'any 1484, però no va ser publicada fins a mitjans del segle següent. Per a ell el Toledano és una autoritat només *tolerabilis*, tal com el qualifica en la introducció de la seva obra.⁵ Com les *Cròniques d'Espanya* de Pere Miquel Carbonell que havien estat escrites entre 1495 i 1513, amb la col.laboració de Jeroni Pau i per rebatre les tesis defensades per Tomic⁶. Però Margarit sí que parla de la fundació de Girona per part de Geri3n al capítol 11, 7-9 del llibre primer del seu *Paralipomenon Hispaniae*, que porta el significatiu títol *De urbibus Hispaniae ante Herculis aduentum*:

[7] Sunt et aliae urbes, quae non adeo uetustam habuere originem, fuere tamen ante tempora Herculis et quoniam Isidorus atque Toletanus nullam in Hispania urbem nominant nisi ab Herculis aduentu pernecessarium nobis uisum est antiquitatem recensentes illas illarumque auctores in medium producere. [8] Inter has igitur quae ad recentiora tempora ante Herculis aduentum pertinent primum urbem nostram Gerundam connumerabo. Hanc etenim urbem condidit Geryon, Chrysauro filius, Hispaniae rex, quem idem Hercules interfecit. Et dicitur Gerunda a Geryone et Unda flumine, quod per urbis medium fluit. [9] Certum est enim quod urbes siue ab auctoribus siue a fluminibus inundantibus nomina receperunt, unde a Belo Babilonia, a Nino Niniue, a Romulo Roma, a Constantino Constantinopolis et plurimae orbis urbes.⁷

⁵ Es pot llegir la introducció esmentada a Robert B. Tate, *Joan Margarit i Pau cardenal i bisbe de Girona*, Curial, Barcelona, 1976, pàg. 378. Tate també ha treballat sobre els orígens mitològics en la historiografia a la seva obra *Ensayos sobre la historiografía peninsular del siglo XV*, Gredos, Madrid, 1970, especialment les pàgs. 13-33.

⁶ Actualment hom pot llegir el text de Carbonell de les *Cròniques d'Espanya*, a través de l'edició crítica d'Agustí Alcoberro per a Els Nostres Clàssics, Editorial Barcino, Barcelona, 1997, 2 vols. Sobre l'autor i les seves fonts val la pena de consultar la introducció d'aquesta edició.

⁷ El text transcrit és pres de l'edició crítica amb traducció, introducció i notes que està preparant Lluís Lucero per a la seva tesi doctoral. Li donem les gràcies. La traducció del fragment seria la següent:

"Hi ha també unes altres ciutats, que no tenen un origen tan arcaic. Això no obstant, ja existien abans dels temps d'Hèrcules i, atès que ni Isidor ni el Toledà no anomenen cap ciutat a Hispània si no és posterior a l'arribada d'Hèrcules, a nosaltres ens sembla totalment necessari donar a conèixer aquelles que tenen antiguitat i els seus fundadors. Doncs bé, entre aquestes que pertanyen a temps més recents, anteriors a l'arribada d'Hèrcules, anomenaré primerament la nostra ciutat de Girona. De fet, fundà aquesta ciutat Geri3n, fill de Crisàor i rei d'Hispània, el qual fou mort pel mateix Hèrcules. I s'anomena Gerunda de Geri3n i del riu Unda, el qual flueix pel mig de la ciutat. Efectivament, és una clara certesa que les ciutats han rebut el nom ja sigui dels seus fundadors, ja sigui dels rius que les banyen; així Babilònia prové de Belos, Nínive de Ninus, Roma de Ròmul, Constantinoble de Constantí, i així la majoria de ciutats de la terra."

De fet, el *Paralipomenon* del cardenal Margarit és la primera obra que es refereix a l'etimologia de Girona: un topònim compost lligat a Geríon i al riu Onyar.

Però l'any 1498 es publica a Roma una obra de cabdal importància per a la historiografia cinccentista, ens referim a Annio de Viterbo i els seus *Commentaria super opera auctorum diuersorum de antiquitatibus loquentium*, una part dels quals estan dedicats a Hispània: *De primis temporibus et quatuor ac uiginti regibus primis Hispaniae et eius antiquitate*⁸. Tot el que havien avançat Pau, Margarit o Carbonell en la seva crítica de les llegendes mítiques de formació dels orígens es va veure interromput amb l'aparició de l'obra d'Annio de Viterbo. En realitat, aquest nom és el pseudònim de Giovanni Nanni, un frare dominicà originari de la ciutat italiana de Viterbo, protegit del papa Alexandre VI.

En la seva obra Annio reproduïa informacions sobre els orígens mítics d'Hispània⁹ suposadament i falsament atribuïdes a Berós, sacerdot caldeu que hauria escrit en grec al segle III abans de Crist, del qual Annio deia haver-ne descobert obres. Annio va ser un gran falsificador, mogut probablement per interessos polítics, potser del mateix Alexandre VI, amb la intenció de complaure i merèixer l'amistat dels Reis Catòlics, als quals havia dedicat l'edició apareguda a Roma, en uns moments en què els panegírics vers la monarquia hispànica estaven de gran moda a la Ciutat Eterna i pretenien de fer un servei per tal d'aproximar posicions entre el Papat i la monarquia hispànica.

Els tan influents *Commentaria* d'Annio, com veurem seguidament, esmenten només de passada la ciutat de Girona, Gerunda, però atorguen una certa rellevància tant a la figura de Geríon com als fills d'aquest, els trigèmins Gerions. De fet, en l'apartat *De primis temporibus, et quatuor ac uiginti regi-*

⁸ Eulàlia Miralles i Martí Duran estan preparant l'edició, amb la traducció catalana, de la part dedicada a Hispània. Mentrestant hom pot consultar l'estudi de Perez, L., *La onomástica de los apócrifos reyes de España en Annio de Viterbo y su influencia*, dins "Humanismo y pervivencia del mundo clásico. Actas del I Simposio sobre humanismo y pervivencia del mundo clásico", Instituto de Estudios Turolenses-Servicio de Publicaciones de la Universidad de Cádiz, Cádiz, 1993, pàg. 807-819. O bé el treball més general John, R. T., *Fictive ancient history and national consciousness in early modern Europe: the influence of Annio of Viterbo's "Antiquitates"*, University of London, Warburg Institute, Londres, 1994, especialment el capítol dedicat a "The Influence of Annio's *Antiquitates* in Spain", pàg. 30-69.

⁹ Sobre els orígens mítics d'Hispània i, més concretament, sobre els orígens mítics catalans, hom pot consultar dos interessants articles d'Eulàlia Duran: *Sobre la mitificació dels orígens històrics nacionals catalans*, Institut d'Estudis Catalans, Barcelona, 1991, pàg. 7-19; i *Defensa de la pròpia tradició davant d'Itàlia al segle XVI*, "Miscel·lània Joan Fuster. Estudis de llengua i literatura", Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1991, pàg. 241-265.

bus primis Hispaniae et eius antiquitate, Gerión és considerat el setè rei d'Hispània, precedit per Betus i succeït pels trigèmims Gerions¹⁰:

De Beto VI rege Hispaniae capitulum IX:

(...) Regnauit hic Betus annis XXXI. Et anno sequente Gerion tyrannidem absumpsit, ut Berosus asserit.

De Gerione VII rege Hispaniae capitulum X:

Gerion Apher, teste Beroso, tyrannidem adsumpsit anno XXXII Armatritis, id est a diluio quartodecimo supra quingentos, et a condita Hispania CCCLXXI. Ante uero Troiam conditam CCCXVI, et ante uniuersalem Salutem orbis tertio supra octingentos et mille. Dictus est autem Gerion a uocabulo aphro, et proprie hebreo, Gera, id est aduena; quod, teste Beroso, ex Mauritania Hispaniam inuasit atque aduenit. Fuit autem illi cognomentum Arameae Deabo, Graece Chryseo, Latine Aureo. Quod a diuitiis nomen contraxerat, ut Berosus scribit et Diodorus in V confirmat. Regnauit autem usque ad XXVIII annum Belochi, ut Berosus scribit; id est annis XXXIII, ut in Eusebio numerantur.

De Trigemino Gerione VIII rege capitulum XI:

Anno Belochi XXIX, ut ait Berosus, regnauerunt filii Deabi Lomnimi, id est philarche ac exercituum principes, ut diuus Hieronimus interpretatur. Quos nostri trigeminos Geriones uocant, quia tres Gerionis filii fuere. (...) ¹¹

¹⁰ A falta de l'edició i traducció dels *Commentaria d'Annio*, avancem per a aquest treball els fragments de més rellevància pel que fa a l'explicació de Gerión, els quals ens seran necessaris per entendre l'obra de Francesc Tarafa i d'altres humanistes cinccentistes. Oferim els textos d'Annio a partir de l'Incunabile 40 de la Biblioteca Nacional de Madrid.

¹¹ Aquest fragment, pertanyent a la part dels *Commentaria* que expliquen els orígens hispànics, pot ser traduït de la següent manera:

“Capítol IX, que tracta de Betus, VI rei d'Hispània:

(...) Aquest Betus regnà XXXI anys. I l'any següent Gerión en va prendre el poder absolut, tal com afirma Berós.

Capítol X, que tracta de Gerión, VII rei d'Hispània:

Gerión Africà, segons el testimoni de Berós, va prendre el poder absolut l'any XXXII del regnat d'Armatritis, això és, abans de l'any cinc-cents catorze d'ençà del diluvi, i l'any CCCLXXI d'ençà de la fundació d'Hispània. Així doncs, l'any CCCXVI abans de la fundació de Troia; i anteriorment a l'any mil vuit-cents tres abans de la Salvació universal de la Terra. Gerión, però, fou anomenat amb el vocable africà, que pròpiament és hebreu, *Gera*, això és, *nouvingu*; perquè, segons el testimoni de Berós, procedent de Mauritània va envair Hispània i l'ocupà. En arameu, a més, tingué per sobrenom *Deabo*; en grec, *Chryseo*; en llatí, *Aureo*. Havia contret aquest nom a causa de les seves riqueses, segons escriu Berós i Diodor confirma en el seu V llibre. Fet i fet, hi regnà fins el XXVIII any de poder de Belochus, tal com escriu Berós; això és al llarg de XXXIII anys, segons ha calculat Eusebi.

Capítol XI, que tracta del VIII govern, del trigeminat Gerión:

El XXIX any de govern de Belochus, segons diu Berós, varen regnar els Lomnimis, fills de Deabus, i ho feren amb amor al poder i essent els fundadors dels exèrcits, segons explica Sant Jeroni. Els nostres els anomenen trigèmims Gerions, perquè foren tres els fills de Gerión. (...)”

El frare dominicà, tal com és usual en les cròniques contemporànies a la seva, ens situa el personatge de Geríon en unes coordenades temporals que serveixen de punts de referència, i ho fa citant les obres de Berós que presumptament havia descobert. A més, ens enumera els vocables amb els quals –sigui per causa d’estrangeria, siguin per causa de riquesa– Geríon és anomenat en altres llengües. També ens en diu, aquesta vegada llegint d’Eusebi, que regnà a Hispània durant trenta-quatre anys. En aquest fragment tan breu, tan mateix, la ciutat de Girona ni tan sols no hi surt esmentada. No serà així, en canvi, en un altre punt concret dels *Commentaria*¹²:

Anno Armatritis XXXII apud Celtiberos tyrannidem assumpsit Deabus, qui hoc cognomentum promeruit a fodinis auri et diuitiis, quas primus ibi coepit et inuenit opprimens colonias. (...)

Ab his Gerionibus urbs Gerunda et a Lomnimis Lomnimia dicta est in Plinio et Ptolomeo, quamuis alteram scriptores corrupte scripserunt Laminiam pro Lomnimiam. Gerion aiunt uocabulo prisco a Gera deriuatur, quod est aduena, ut Ieronimus interpretatur. Nam filius prisce Hiarbae Numidae fuit, ut supra in Genealogiis exposuimus. Erga, adueniens classe in Hispaniam, Gerion, id est aduena, nomen accepit. Et a diuitiis Aureus latine siue Chriseus graece aut Deabus maurice siue numidice.

El de Viterbo, en fer referència als fills de Geríon, els anomenats Gerions o Lomnimis, els posa com a causa dels topònims de dues ciutats: Gerunda, és a dir, Girona, i Lomnífia. Ens aporta també una altra novetat, de la qual, com veurem, es farà ressò més tard Francesc Tarafa: que Geríon és fill del rei nùmida Iarbas.

¹² Aquests dos fragments dels *Commentaria* d’Annio, situats gairebé de manera contigua, no són, en efecte, de l’apartat “*De primis temporibus, et quatuor ac uiginti regibus primis Hispaniae et eius antiquitate*”. A banda d’altres aspectes, aquests fragments ens permetran de veure la utilització sistemàtica i en alguns moments gairebé literal que fa Francesc Tarafa de l’obra d’Annio. En proposem la següent traducció:

“L’any XXXII del regnat d’Armatrites, Deabus va assumir el poder absolut en els territoris celtibers. Aquest va merèixer un tal sobrenom, per causa de les mines d’or i de les seves riqueses, les quals, el primer, va aconseguir i es procurà vencent colònies”. (...)

“Les ciutats de Girona i de Lomnífia són anomenades així a Plini i a Ptolemeu, a partir dels Gerions i dels Lomnimis respectivament, malgrat que, de manera errònia, alguns escriptors hagin escrit *Lamínia* en lloc de *Lomnífia*. Hom sosté que el mot Geríon prové del vocable antic *Gera*, que significa *nouvingut*, segons explica Jeroni. Va ser fill, certament, de l’antic Iarbas nùmida, tal com ja hem exposat en les Genealogies. Doncs bé: ell, que amb les seves tropes es dirigí a Hispània, va rebre el nom *Gerion*, això és *nouvingut*. I, a causa de les seves riqueses, en llatí se l’anomenà *Aureus*, *Chriseus* en grec i *Deabus* en llengua mauritana o numídica”.

El mateix any de la publicació dels *Commentaria* d'Annio, segons alguns estudiosos, o l'any 1503 segons d'altres, apareix a Salamanca l'edició de l'obra del Nebrija, *In cosmographiae libros introductorium*. Continuen apareixent lloances de ciutats com l'obra que l'any 1505 publicà a València Alonso de Proaza *Oratio luculenta de laudibus Valentiae*, i ja sota la influència de les teories fundacionals que Annio havia expressat. A Saragossa l'any 1509 apareixen publicats els textos històrics *De primis Aragoniae regibus et eorum rerum gestarum*, de l'humanista italià afincat a la Península Ibèrica Luca Marineo Siculo, també influenciat per l'obra d'Annio. Com Antonio de Nebrija quan va publicar el mateix any les seves *Rerum a Ferdinando et Elisabe Hispaniarum felicissimis Regibus gestarum decades duae*.

Haurem d'esperar fins a l'any 1530 per reprendre la producció historiogràfica a l'àrea lingüística catalana. Aquest any Francesc Tarafa enllesteix la *Crònica de cavallers cathalans*, que no veurà editada, però sí reproduïda profusament a través de còpies manuscrites. L'altra gran obra del Marineo, *De rebus Hispaniae memorabilibus*, es publica a Alcalá l'any 1533. L'any 1534 Martí Ivarra reedita a Barcelona les *Històries* de Tomic. El fet que tot un humanista com Ivarra torni a publicar l'obra medievalitzant de Tomic l'hem de buscar probablement en la inexistència d'una història de Catalunya. Fins més endavant no s'adonaran que sota l'epígraf "Espanya" s'amagava una història de Catalunya en les *Cròniques* de Carbonell. A València, Pere Antoni Beuter publica la *Primera part de la història de València*, l'any 1538. L'any 1539 es publica a Alcalá *De las grandezas y cosas memorables de Spanya*, traducció castellana de l'obra de Marineo. Totes aquestes obres recolzen en les tesis d'Annio.

Beuter torna a parlar de la fundació de Girona i ja a partir de l'obra d'Annio. Efectivament, al capítol 5 que porta el títol *De la successió de Tubal, primer poblador de la Espanya fins a Romo XX, rey d'Espanya que edificà a Roma, que és la nostra ciutat de València*, Beuter diu el següent:

En temps de aquest Betis passà de la terra de Líbia un baró principal que per ser stranger a esta terra fon nomenat Gerion, que vol dir avenediz. Y per ser home de moltes speriências trobà les menes de or y de argent, ab què fon persona tan rica que.l nomenaren Deabus, que vol dir rich. Aquest, en lo lloch hon desembarcà edificà una població y nomenà-la Coblíbie, que vol dir port de Líbia; hui la nomenam Cabliure. Aquest Deabus, ab la molta riquea que tingué alcançà ser rey d'Espanya après la mort de Beto, essent persona molt manyosa.

Prengué lo regne d'Espanya l'any del diluvi DXIII y regnà XXV anys, Edificà per memòria sua la ciutat de Girona, nomenant-la de son nom Geriona, y residint algun temps en ella passà a la illa Erithea que és en la mar de Portugal, hon vixqué, segons diu lo Mela en lo tercer libre *De insulis Hispanie*¹³.

Beuter, que cita el geògraf llatí Pomponi Mela, és ja deutor de les tesis d'Annio. Aquest text, de fet, és una ampliació, tot i que amb certes modificacions, del que Giovanni Nanni havia publicat 40 anys abans.

L'interès per la historiografia produïda durant el segle anterior es veu confirmat amb la publicació a Granada l'any 1545, per part de Sancho de Nebrija, de l'obra de Joan Margarit, *Paralipomenon Hispaniae*, que havia estat redactada i corregida per Margarit fins a la seva mort l'any 1484. Un any després, el 1546, són publicades a Barcelona les *Cròniques d'Espanya*, de Pere Miquel Carbonell, escrites entre 1495 i 1513, per rebatre les tesis defensades per Tomic. Tardanament, a la meitat del segle, es van adonar que calia donar a conèixer unes obres històriques que encara no havien estat superades, tot i que havien estat escrites cinquanta anys abans, una, i trenta l'altra. Ben significativament Carbonell, en el pròleg de les seves *Cròniques* escrivia el següent:

E com en diversos libres de chròniques o hystòries moltes errors, rondalles e coses increhibles sien continuables per defectes de no haver hagut o fundament dels predits auctors aprovats de les gestes dels quals han scrit, o per culpa dels transcriptors; e desijant yo, Pere Miquel Carbonell, natural de la present ciutat de Barcelona e archiver de la majestat del sereníssimo rey nostre senyor, per clarificar lo meu flach enteniment qui vacil-lava legint tals errors e inèpcies, majorment sobre lo fet del primer publador de aquesta Hespanya, e de Celtibèria, e de Hèrcules, e de les coses après supseguides ans del temps dels comtes de Barçelona; e hage yo molt investigat e treballat de trobar-ne la veritat; e no podent aquella trobar axí promptament com volguera, recorreguí al que il·luminar a mi podia, home letrat y acutíssim, cosí meu, lo qual és lo magnífich misser Hierònym Pau, doctor en cascun dret, canonge y natural de la insigne ciutat de Barcelona, cubiculari del

¹³ El text transcrit és pres de Pere Antoni Beuter, *Primera part de la Història de València*, edició a cura de Vicent Josep Escartí, Universitat de València, 1998, pàg. 79.

sanct papa Alexandre VI. Ab lo qual misser Hierònym Pau, e legint yo los cosmògraphos e històrichs aprovats, é trobat de tota aquesta clarícia e medul.la.¹⁴

I en el capítol XV de la primera part de les *Cròniques*, que porta per títol *Del nom de la ciutat de Girona*, Carbonell diu el següent:

E més ha scrit dit mossèn Thomich que Július Cèsar mès camp a la ciutat de Munda, la qual, diu, se anomena vuy Girona; són follies, car Munda és de la província de Bèthica, en lo regne de Granada, e ha nom Munda, jatsia vuy en dia sia poca cosa. E açò consta per tots los historials aprovats.¹⁵

El mateix 1546 apareix a València la versió castellana de Pere Antoni Beuter, *Corónica general de España y especialmente del Reyno de Aragón, Cathaluña y Valencia*. La historiografia del segle XVI es manté ancorada en la producció quatrecentista pel que fa als continguts, però fa un pas endavant en la qüestió de la llengua. És prou significatiu que s'editin obres escrites el segle anterior, i és prou significatiu que la major part de la producció historiogràfica cinccentista s'escriu en català o en castellà, i que fins i tot algunes de les poques obres llatines es tradueixin al castellà. Però el més significatiu de tot és la gran influència que exercirà Annio sobre la majoria d'aquests autors. Francesc Tarafa (circa 1495-1556)¹⁶ va caure de ple en el parany que havia preparat Annio, però no va ser sol. Molts dels seus contemporanis, entre ells Beuter, com hem vist, van utilitzar a bastament els textos d'Annio. L'any 1552 Francesc Tarafa acaba el seu *De Hispaniae situ, prouinciis, populis, regionibus, oppidis, fluminibus, dictionarium*, conegut també amb el títol de *Dictionarium Geographiae Vniuersalis Hispaniae*, que el seu autor no veurà editat. En canvi l'any següent, 1553, es publicarà a Anvers l'obra també de Tarafa *De origine ac rebus gestis Hispaniae*.

La reutilització d'Annio es fa evident tant en el *Dictionarium Geographiae Vniuersalis Hispaniae*¹⁷ com en el *De origine ac rebus gestis Regum Hispaniae* de Tarafa. La primera de les obres té interès lingüístic per-

¹⁴ Concretament aquest fragment es pot consultar al vol. I, pàg. 171-172, de l'edició crítica d'Agustí Alcoberro mencionada anteriorment.

¹⁵ Pere Tomich deia això al capítol VII de les seves *Històries e conquestes...*, pàg. 22-23.

¹⁶ Sobre Francesc Tarafa es pot consultar Vilallonga, M., *Francesc Tarafa, una actitud quatrecentista al segle XVI*, "Revista de Catalunya" 103, 1996, (Barcelona), pàg. 49-64.

¹⁷ Sobre el *Dictionarium* hom pot consultar Arnall, M. J., *Toponímia hispànica en el diccionari geogràfic de Francesc Tarafa (Ms. 578 de la Biblioteca Provincial i Universitària de Barcelona)*, "Societat d'Onomàstica. Butlletí interior", XXII, 1985 (Barcelona), pàg. 31-52.

què ens permet conèixer millor l'etimologia de molts topònims, al costat d'una sèrie de dades d'un indubtable interès històric, antropològic, etnogràfic i geogràfic¹⁸. El *De origine* està estructurat com un recull de biografies de tots els reis hispànics, distribuïdes cronològicament des dels orígens mítics fins a l'època contemporània de l'autor, sobre la font d'Annio.

Es tracta en tots dos casos d'obres descriptives, que tenen com a àmbit d'acció Hispània, i que no es fan cap plantejament crític de la bibliografia existent. Tarafa degué creure que la proximitat i la influència d'Annio a la cort del segon papa Borja era aval suficient per tal de justificar la seva rigorositat històrica.

La tria de fonts de Tarafa és diversa i contradictòria. En primer lloc utilitza Jeroni Pau, després Joan Margarit, Antonio de Nebrija, Luca Marineo i, sobretot, la gran novetat: Annio de Viterbo. Altres noms que es poden considerar fonts directes o indirectes de Tarafa són Lorenzo Valla, Boccacio, Giovanni Pontano, Marco Antonio Sabellico i Ricardo Bartholinus. A més dels autors clàssics grecs o llatins com és ara Antoní, Justí, Livi, Lucà, Pomponi Mela, Orosi, Plini, Polibi, Ptolemeu o Estrabó.

Pel que fa a la fundació mítica de la ciutat de Girona, el nostre humanista és breu i, tal com comprovarem més avall, beu clarament de la font d'Annio de Viterbo. Fixem-nos, ara, en la informació sobre Girona que ens proporciona el *Dictionarium Geographiae Uniuersalis Hispaniae* de Francesc Tarafa¹⁹:

Gerunda, uulgo Gerona, nomen antiquum retinens, ciuitas est episcopalis in Tarraconensi prouincia et Gotholanica regione antiquissima, a

¹⁸ L'interès geogràfic de l'obra de Tarafa ha estat ressaltat a Vilallonga, M., *La geografia a Catalunya a l'època del Renaixement*, "Estudi General", 13, 1993, pàg. 51-60, i a Vilallonga, M., *Les pays Pyrénéens dans le "Dictionarium Geographiae Uniuersalis Hispaniae" de Francesc Tarafa (vers 1495-1556)*, "Pays Pyrénéens et Pouvoirs Centraux XVIe-XXe s. Actes du Colloque International organisé à Foix les 1-2-3 octobre 1993 par le Groupe d'histoire des Pyrénées et les Archives Départementales de l'Ariège", 1993, (Foix), pàg. 267-285.

¹⁹ Editem per primera vegada i de manera íntegra el text que en el *Dictionarium* es refereix a Girona, entrat sota el lema de *Gerunda*. Ho fem tenint en compte els dos únics manuscrits que fins avui coneixem d'aquesta obra: el ms. 578 de la Biblioteca Universitària de Barcelona, datable de mitjan segle XVI, que anomenarem *Bu*; i el ms. 493 de la Biblioteca de Catalunya, de finals de segle XVII, el qual anomenarem *Bc*. Per a una informació més exhaustiva sobre aquests dos manuscrits, *vid.* l'article de Miralles, E. i M. Toldrà, *La tradició manuscrita de l'obra de Francesc Tarafa: biblioteques de Barcelona*, "Anuari de Filologia", XX, 8, 1997 (Barcelona), pàg. 43-78, especialment pàg. 62-64. Afegim, de més a més, l'aparat crític del fragment editat: *Tarraconensi Bc*: *Tarraconensi Bu* et *Gotholanica regione Bu*: in regione *Cathaloniae Bc* fere *Bu*: ferme *Bc* nostram religionem *Bu*: religiones nostras *Bc*

Deabo Gerione siue a filiis Gerionibus ob memoriam patris, qui Hispanias regere coepit anno fere ante Christum natum MDCCCV, constructa, referente Diodoro, postea Latinorum ciuium colonia erecta et populata, teste Plinio. Campos fertilissimos habet, cuius templum memorabile et altare totum gemmatum et opulentissimum uidimus. Claruitque haec ciuitas uiris sanctissimis nostram religionem professis et pro Christi nomine etiam assertores usque ad necem plures habuit²⁰.

En primer lloc, és de notar la preocupació que, seguint la petja d'altres humanistes²¹, sent Tarafa per l'etimologia dels topònims. D'aquesta manera, ens dona l'equivalent en vulgar de *Gerunda*: Gerona. Posteriorment, ens precisa la situació geogràfica de Girona en temps dels romans –la província Tarraconense– i en temps posteriors a la caiguda de l'Imperi Romà d'Occident –la regió Gotolànica. De fet, tant la precisió lèxica com l'espacial són molt característiques del *Dictionarium*.

La glossa de *Gerunda* prossegueix fent referència, ara sí, a la fundació mítica de la ciutat de Girona. Així, citant com a font l'historiador grec Diodor Sícul, Tarafa ens diu que Girona fou fundada per Gerion o pels fills de Gerion. Aquesta informació, si fem cas de que el mateix Tarafa ens explica al *De origine*, ens permet datar aproximadament la fundació mítica de Girona entre els anys 1805 i 1770 abans de Crist. Abans d'insistir en aquesta datació, però, és necessari que oferim el que ens diu Tarafa al *De origine* sota l'entrada "Deabus", és a dir, el gegant Gerion²²:

²⁰ Podem traduir de la següent manera aquesta glossa de Gerunda: "Gerunda, en vulgar Gerona, que reté el nom antic, és una antiquíssima ciutat episcopal en la província Tarraconense i en la regió Gotolànica; construïda, segons explica Diodor, per Deabus Gerion o pels fills de Gerion en record del seu pare, el qual va començar a regnar les Hispànies vers l'any MDCCCV abans del naixement de Crist; després, colònia erigida i poblada per ciutadans llatins, segons el testimoni de Plini. Té uns camps molt fèrtils i, d'ella, n'hem vist un temple memorable i un altar tot guarnit de pedres precioses i molt sumptuos. Aquesta ciutat esdevingué il·lustre per tots aquells homes sants que professaren la nostra religió, i tingué un elevat nombre de personatges que, en nom de Crist, la defensaren fins a la mort".

²¹ Per exemple, l'humanista Joan Margarit i Pau (circa 1422-1484), cardenal i bisbe de Girona. Vid., sobre això, Vilallonga, M., *La tradició dels tractats geogràfics humanístics a Catalunya*, "Actes de les Jornades d'Homenatge a Dolors Condom", Annals de l'Institut d'Estudis Gironins XXXI (1990-1991), pàg. 99-109. El treball posa de manifest, amb els exemples dels rius Fluvià, la Muga, el Ter i la Tordera, la precisió etimològica del cardenal Margarit i de Francesc Tarafa.

²² Editem aquest paràgraf a partir de l'edició del *De origine* que es féu en vida de l'autor: *Francisci Taraphae barcinonensis de origine ac rebus gestis regum Hispaniae liber, multarum rerum cognitione refertus, Ioannis Stelsii, Anvers, 1553*. Sobre les altres dues edicions que coneixem d'aquesta obra, vid. Miralles, E. i M. Toldrà, *La tradició manuscrita de l'obra ...*, nota 5. Editem només el primer fragment que glossa la figura de Deabus Gerion, perquè és en aquesta part que es fa referència a la fundació de Girona.

Deabus Apher, cui cognomentum aramea lingua fuit Gera, id est aduena, Graece Chryseus, Latine Aureus, quod, ut scribit Berosus et Diodorus Siculus, a magnis diuitiis nomen assumpsit et hoc cognomentum promeruit a fodinis auri et diuitiis, quas primus ibi cepit, opprimens colonias. Fuit hic filius prisci Hiarbae Numidae siue Dionysii Libyci, filii Ammonis, filii Tritonis, filii Gogi, filii Saba, filii Cur, filii Cami, filii Noe. Hic Deabus, anno XXXII Armatritis Assyriorum Regis, ex Mauritania in Hispaniam traiecit et illam occupauit, teste Beroso, id est, anno ante aduentum Iesu Christi MDCCCV, ut in Eusebio colligitur. Ab hoc Deabo Gerione, siue a filiis Gerionibus ob memoriam patris, antiquissima urbs Gerunda in citeriore Hispania dicta est. Regnauit Deabus, ut Berosus refert, annis XXXV²³.

Aquest fragment, que Tarafa pren en gran mesura de la font d'Annio de Viterbo²⁴, insisteix en el fet que Gerfón començà a regnar les Hispànies l'any MDCCCV abans de Crist. Aquesta vegada, però, cita l'autoritat d'Eusebi, a qui potser llegia directament. El *De origine*, a més a més, ens aporta una novetat: el gegant Gerfón regnà a Hispània durant trenta-cinc anys²⁵, la qual cosa ens permet datar la fundació mítica de la ciutat de Girona entre els anys que abans hem citat, a cavall entre els segles XVIII i XIX abans de Jesucrist.

Després de la precisió temporal, el *Dictionarium* de Tarafa ens diu, citant la font utilitzadíssima de Plini el Vell²⁶, que Gerunda fou una colònia de

²³ Que traslladem de la següent manera al català: "Deabus Africà, el sobrenom del qual en llengua aramea fou *Gera*, això és *nouvingut*, *Chryseus* en grec, *Aureus* en llatí, va prendre aquest nom, tal com escriu Berós i Diodor Sícul, per causa de les seves grans riqueses, i va merèixer aquest sobrenom per les mines d'or i per les riqueses, les quals, el primer, aconseguí allà vencent colònies. Va ser fill de l'antic Iarbas Númida o tal vegada de Dionisi Libic, fill d'Ammó, fill de Tritó, fill de Gogus, fill de Saba, fill de Cur, fill de Cam, fill de Noè. Aquest Deabus, essent el XXXII any del regnat d'Armatritis sobre els assiris, es traslladà de Mauritània a Hispània i l'ocupà, segons el testimoni de Berós; això és, l'any MDCCCV abans de l'adveniment de Jesucrist, segons és datat en Eusebi. És d'aquest Deabus Gerfón, o potser dels fills Gerfons en memòria del seu pare, que ha pres el nom l'antiquíssima ciutat de la Hispània citerior Gerunda. Deabus regnà, segons explica Berós, durant XXXV anys.

²⁴ Ja hem insistit en la importància que té l'obra *Commentaria super opera auctorum diuersorum de antiquitatibus loquentium* de Giovanni Nanni, publicada a Roma l'any 1498, i, més en particular, la seva part dedicada a Hispània. Pel que fa a aquesta datació, tanmateix, Annio diu "ante uniuersalem Salutem orbis tertio supra octingentos et mille", és a dir, "anteriorment a l'any mil vuit-cents tres abans de la Salvació Universal de la Terra".

²⁵ Tarafa cita la informació que li ha proporcionat Annio de Viterbo. L'obra d'aquest, tanmateix, comptabilitza en "XXXIII" els anys de govern de Gerfón sobre els territoris d'Hispània. A més, Giovanni Nanni no cita la presumpta font de Berós, sinó Eusebi. Cf. els fragments que hem editat més amunt de l'obra del de Viterbo.

²⁶ Plini el Vell és, al costat de Mela, Solinus i Vibi, un dels geògrafs de l'antiguitat més utilitzats pels humanistes del Renaixement. *Vid.*, sobre això, Vilallonga, M., *La geografia a Catalunya a l'època* ..., especialment pàg. 51-52.

ciutadans llatins. Heus ací, doncs, els aspectes sobre Girona a què el nostre humanista dóna importància abans de passar a l'experiència personal: l'etimologia del topònim, la seva situació espacial –sempre lligada al període històric romà–, la seva fundació mitològica i la condició sociopolítica que tingué en l'ambient de la romanitat.

Més tard, Francesc Tarafà ens escriu sobre la seva experiència personal a la ciutat de Girona. Així, havent informat sobre la fertilitat dels seus camps, ens fa esment de l'opulència de l'altar de la catedral i de la vàlua d'aquells personatges que han fet apologia del Cristianisme o d'aquells que, sempre en nom de Jesucrist, l'han defensada aferrissadament. Evidentment, és clar, en aquest fragment valoratiu i de vivència personal, el nostre autor no fa citació de cap font concreta.

Passem, ara, a fixar-nos amb més deteniment en el fragment del *De origine* que fa referència a Deabus Gerión: en primer lloc, Tarafà cita com a fonts el sacerdot tan esgrimit per Annio, Berós, i el geògraf grec Diodor Sícul²⁷. És gràcies a ells que pot referir-se als sobrenoms –i al perquè d'aquests– que rep Deabus en diferents llengües: *Gera*, *Chryseus* i *Aureus*. En l'ascendència genealògica que el *De origine* ens explicita de Deabus Gerión, podem constatar que Tarafà, a diferència d'Annio²⁸, accepta un doble origen per a aquest Gerión: el clàssic, que el vincula al númida Iarbas, i el bíblic, que el remunta en última instància fins a Noè.

Tarafà també utilitza Annio de Viterbo per explicar el viatge de Gerión a Hispània i la posterior conquesta d'aquest territori²⁹. A més, ens especifica que Gerión hi regnà durant XXXV anys. És en aquest punt que el nostre humanista es reutilitza com a font³⁰ per dir-nos que la ciutat de Girona –aquesta

²⁷ Per bé que Diodor Sícul és profusament utilitzat pels humanistes, un simple exercici de comparació textual ens fa pensar que, en aquest passatge del *De origine*, Tarafà se serveix només de la informació que Annio atribueix a Berós. De fet, ja els *Commentaria* d'Annio atribueixen simultàniament aquesta informació a Berós i a Diodor Sícul. Cf. els passatges del *De origine* de Tarafà i dels *Commentaria* d'Annio que hem editat.

²⁸ Giovanni Nanni li accepta només el lligam clàssic, ja que el diu fill del númida Iarbas. Vid. el fragment d'Annio que abans hem editat.

²⁹ Tarafà, que cita Berós com a testimoni, no només fa ús, per la redacció d'aquest fragment, de la part que Annio dedica a Hispània. Cf. el fragment del *De origine* amb els textos que hem editat de Giovanni Nanni. És probable, doncs, que Tarafà tingués accés a una edició completa dels *Commentaria*. A més, pel que fa a l'interessantíssim estudi de fonts entre humanistes del territori català, sembla clar que, en referir-se a Gerión i a Girona, Tarafà no utilitza ni el text llatí de Joan Margarit ni el text català de Pere Antoni Beuter.

³⁰ A falta encara d'un estudi exhaustiu sobre la qüestió, suposem que la redacció del *Dictionarium* és anterior a la del *De origine*.

vegada ens l'emplaça en la Hispània citerior³¹— ha pres el nom de Gerión o dels fills d'aquest, els Gerions. És així, doncs, com en el *Dictionarium*, primer, i en el *De origine*, després, Francesc Tarafa ens dóna a conèixer Girona i l'origen mitològic que té en la figura del gegant Gerión.

Cristòfor Despuig acaba els *Col.loquis de la insigne ciutat de Tortosa* vers l'any 1557 i no els podrà veure publicats. L'any 1561, el gironí Antic Roca publicà un *Onomasticon propiorum nominum*, a Barcelona. L'obra de Tarafa, *De origine ac rebus gestis Hispaniae*, serà traduïda al castellà per Alonso de Santacruz i publicada sota el títol de *Crónica de España* a Barcelona l'any 1562, el mateix any que Jerónimo Zurita publica els seus *Anales de la Corona de Aragón* a Saragossa. Es va imposant l'ús de les llengües vulgars per a l'elaboració de textos historiogràfics.

L'any 1563 Rafael Martí de Viciano publica a València part de la seva *Crònica de València*, que serà completada amb nous llibres en una edició de Barcelona l'any 1566. Lluís Ponç d'Icard, *Libro de las grandezas de Tarragona*, versió castellana d'un text de 1564, del mateix autor publicada a Lleida el 1573. També Ponç d'Icard parla de la fundació de Girona per Gerión, concretament al capítol 4 *Ont són las opinions dels historiados diverses sobre qui fonc lo primer fundador qui comensà de edifficar la ciutat de Tarragona, concloent ab la del de Túbal, fill de Japhet. Réstan reprovadas las dels altres*.³² Al final d'aquest capítol es pot llegir una recreació d'allò que el cardenal Margarit ens havia dit sobre les ciutats i el nom dels seus fundadors:

Encara que, segons lo Beroso en lo libre quint, cartas CLI, alguns aquest Túbal lo nomenaren Tàrracon, y ayxí aurie pres lo nom del fundador. Ayxí com Gerona a Gerion, fundador de aquella, fill que fonc de Chrisauro, rei [de] Spanya, y de la ona del riu que passa per ella segons porta lo bisbe de Gerona en lo libre [...] capítol *De urbi[bus] Hispanie ante aduentum Herculis*. Y antigament solían les ciutats pendre los noms o dels edificadors, o dels rius com Abelò, Babilònia, a Nino, Nínive, a Ròmulo, Roma, a Constantino, Constantinòpolis, a Hàsdrubal

³¹ Recordem que la glossa del *Dictionarium* ens deia "in Tarraconensi prouincia et Gotholanica regione". De fet, Francesc Tarafa no se serveix sistemàticament de les divisions regionals d'un període històric concret, sinó de diferents moments. Això és degut a l'ampli ventall de fonts que utilitza. *Vid.*, sobre això, l'article de Arnall, M. J., *Toponímia hispànica en el diccionari ...*, especialment pàg. 31-32.

³² El text és pres de l'edició següent: Duran, E, *Lluís Ponç d'Icard i el "Llibre de les grandeses de Tarragona"*, Curial, Barcelona, 1984, pàg. 137.

Bàrcino, pare que fonc del gran Aníbal, Barcelona que are.s diu, se digué Bàrcino com diu Florián de Campo en lo libre 4 capítol 12.

Continua l'elaboració de textos historiogràfics en vulgar amb l'obra de Pere Joan Comes, *Llibre de algunes coses assenyaldes*, de 1583, o la d'Antoni Viladamor, *Història General de Catalunya*, de 1585, ambdues sense publicar.

L'any 1586 Francesc Comte va acabar la seva obra *Il·lustracions dels comtats de Rosselló, Cerdanya i Conflent*, però no la va veure publicada³³. Comte s'estén sobre la fundació de Girona en el capítol quart de la segona part, sota el títol *en lo qual se tracta lo que.s seguí en Espanya en temps de Brigo, Beto y.l primer Gerió, y de la seca de Espanya, y de Isis, anomenada la gran Ceres*. Els fragments sobre Girona diuen així:

Regnà Beto en Espanya trenta-y-un any, y entrà un tirà de la Àfrica per la part meridional de Espanya, anomenat Gerion, ab sos fills y molta gent africana, lo qual, ab força y violència, subjugà molt gran part de Espanya, forçanta als naturals espanyols aver-se de retirar en les altes montanyes y desemparar los plans; y los de la nostra Catalunya se retiraren en los Pireneos, y d'ells feren la resistència possible al Gerió, lo qual, per fer-los frontera, edificà una molt gran fortaleza en lo costat de una montanya, cerca de una ribera que los antics anomenaven Sambroca, y vuy la anomenam Ter, a manco de vint millas de la mar, y del seu nom la anomenà Geriona, y vuy, Girona, molt gentil ciutat y abundantosa de tota cosa, y molt mercantívol, y és cap de la regió de Ampurdà. (...)

Acabat de passar lo Pireneo del Pertús, [Ossiris] entrà en lo pla de Empurdà, fonc acullit en una ciutat que s'anomenava Palòmpolim, la qual és situada ora la mar, en una campanya de terra molt fertilíssima, y aquí li arribaren molts espanyols dels qui estaven retirats per les montanyes, y formant son camp, començà de anar a la volta de Girona, la qual tenia en guarda hu dels tres fills de Gerió anomenats, la un, Làmminas; y vehent lo gran poder de Osiris, ab tot que Girona era una fortaleza molt important per lo que estave assentada en una altura de

³³ Hom pot veure l'edició crítica d'aquesta obra amb introducció i notes, a càrrec de Joan Tres, publicada a Curial, Barcelona, 1995. Els textos sobre Girona es poden llegir a les pàg. 216-219.

montanya molt torrejada de fortíssimas torres, y en lo més alt avia una grandíssima torre que anomenaven Gironella, que era casa e estància del Gerió. Tement lo fill de Gerió del poder de Osiris, replegant tota la gent que li era devota y amiga, dexant Girona, començà de retirar-se en les parts més interiors de Espanya.

Només tornarem a trobar el llatí com a mitjà d'expressió en l'obra històrica de Francesc Calça, el qual escriurà la darrera crònica llatina cinccentista, *De Catalonia liber primus*, que va ser publicada a Barcelona l'any 1588. Calça té consciència de la inexistència d'un gran estudi en llatí sobre la història de Catalunya, i emprèn el seu ambiciós projecte.

A partir d'aquest moment Dionís Jeroni Jorba, Joan Binimelis, Onofre Manescal o Pere Gil i els autors del segle següent utilitzaran majoritàriament les llengües vulgars per a la composició de les seves històries, moltes de les quals no s'arribaran a publicar.

Alguns dels autors del segle XVI, però, van aixecar de seguida les seves veus discordants i crítiques vers les invencions d'Annio. Entre aquests trobem Joan Lluís Vives i Francesc Calça (circa 1518-1603). Francesc Calça va rebatre amb tanta vehemència les tesis d'Annio com quasi un segle abans havia fet Carbonell amb les de Tomic. La postura de Carbonell, a través del criteri modern de Jeroni Pau, i la de Francesc Calça segueixen paral·leles amb un segle de diferència. Per entendre l'evolució de la historiografia catalana del segle XVI hem d'aturar-nos en l'obra d'Annio de Viterbo. Sobre la diferent valoració de l'obra d'Annio que fan els historiadors de la segona meitat del segle XVI i de la primera meitat del XVII, valguin com a exemples Jeroni Pujades (1568-1635) i el padre Juan de Mariana (1536-1624). El primer, en la seva *Crónica universal del Principado de Cataluña*³⁴, es nodreix explícitament de les informacions que li proporcionen Annio i Berós, d'una banda, i de tot el reguitzell d'historiadors que, Francesc Tarafa inclòs, són influïts per aquests: Marineo, Pineda, Florián i Medina. En els capítols en què esmenta la fundació de "Geriona", és notable que Pujades utilitza abundantment l'obra de Tarafa. El jesuïta Juan de Mariana, en canvi, intueix que el Berós d'Annio és un engany i, a l'hora d'enumerar els reis d'Hispania, prefereix no tenir-lo en

³⁴ N'hem consultat una edició castellana en vuit volums que es publicà entre els anys 1829 i 1832 a la impremta barcelonina de José Torner. D'aquesta obra, ens n'interessen els capítols XVII, "Se trata de Gerion, que encontró las Minas, llegó á Coblliura, y fundó á Gerona", i XVIII, "Se refiere como Osiris Júpiter vino á España, venció y mató á Gerion, y repartió el reino entre sus tres hijos".

compte. En la seva obra *Historia General de España*³⁵, que cita autors clàssics com Diodor, Plini, Estrabó i Suetoni, continua atribuint a Gerión la fundació de Gerunda; però aporta la novetat que Gerión és “el primero que podemos contar entre los reyes de España, por ser muy celebrado en los libros de griegos y latinos, (...)”. Juan de Mariana, doncs, que dedicà la seva *Historia* a Felip III, està entre aquells que, com Vives i Calça, combateren els textos del de Viterbo.

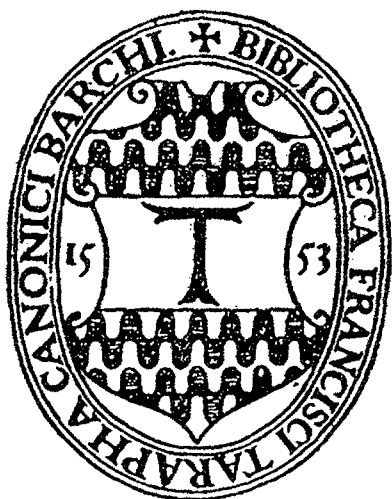
I acabarem amb un historiador gironí del segle XVII que, a més de fer-se ressò dels orígens mitològics de la ciutat de la Girona, va ser, com Annio de Viterbo, un excel·lent falsificador. Parlem, és clar, de Joan Gaspar Roig i Jalpí, autor no només del *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*³⁶ sinó també de l'obra que fins fa ben poc ha estat considerada com la cinquena gran crònica medieval catalana, el *Libre dels feyts d'armes de Catalunya*³⁷, atribuïda per ell mateix a Bernat Boades, qui suposadament l'hauria escrit a principis del segle XV. La capacitat de Roig i Jalpí és tal, que en la ficció històrica del segle XV no s'atreveix a assegurar que Girona fou fundada per Gerión; mentre que en el *Resumen historial de las grandezas y antigüedades de la ciudad de Gerona*, reconegudament escrita en ple segle XVII, ja és Gerión qui funda “Gerona” i qui basteix “la torre Geronella”. A més, és capaç de citar-hi com a font “El Dotor Bernardo Boades en el capitulo 2. de su aureo libro de los hechos de armas de Cataluña, a cuyo sentir se ajusta el mio”. De fet, no és gens estrany que un gran historiador i falsificador

³⁵ Es pot consultar aquesta obra sota el títol genèric *Obras del padre Juan de Mariana*, Biblioteca de Autores Españoles (B.A.E.), Atlas, Madrid, 1950, vols. 30 i 31. Pel que diem, *vid.* el capítol VII, “*De los reyes fabulosos de España*”, i el VIII, “*De los geriones*”, continguts ambdós en el vol. 30.

³⁶ N'hem consultat una edició de l'any 1678 feta per l'impressor Jacint Andreu. El que en citem a continuació forma part del capítol primer, *Que trata de la fundacion, y fundadores de la Ciudad de Gerona*.

³⁷ És de fàcil accés l'edició Boades, Bernat, *Libre de feyts d'armes de Catalunya* (a cura d'Enric Bagué), Els Nostres Clàssics, Barcino, Barcelona, 1929-1948, vols. 29, 45, 52, 60 i 61. No és fins a l'any 1948, al pròleg del quart volum, el 60, que l'historiador Miquel Coll i Alentorn llançà la hipòtesi de Joan Gaspar Roig i Jalpí com a autor. El suposat Bernat Boades es refereix a la fundació de Girona en el capítol primer, “*Qui tracta de la venguda dels cartaginesos a Spanya, e d'altres generacions, e d'algunes poblacions que-n varen faer dintre d'aquella*”. L'any 1978, Mn. Jaume Marquès va aprofitar que es commemorava el tercer centenari de la publicació del *Resumen...* de Roig i Jalpí per reivindicar la seva figura d'home de lletres i ho feia en l'article *Tercer centenari del llibre de Roig i Jalpí, sobre Girona*, dins “*Revista de Girona*”, 85, 1978, pàg. 437-440, amb aquests mots: “Per a mi, Roig i Jalpí no és un falsari de la Història, sinó un gran historiador del seu temps, doblat de literat, conreador d'un llenguatge al qual hom no es podia dedicar més que clandestinament.” Serveixin aquestes paraules per recordar Mn. Jaume Marquès, que tant va fer per estudiar i divulgar la història de Girona.

com Roig i Jalpí fes diferents afirmacions en dues obres escrites suposadament amb dos segles de diferència, perquè, bon coneixedor de la historiografia, sabia perfectament que foren els nostres humanistes del XV i del XVI els qui començaren i divulgaren la llegenda de Gerona i del gegant Gerión.

Escut de la marca de la biblioteca de Francesc Tarafa.

Portada d'una edició de Tarafa, impresa als Països Baixos.